

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності
та публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КРИВОРУЧКО ВІКТОР ІВАНОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 316:338.43:351
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ІНТЕГРАЦІЯ
ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ АСПЕКТІВ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня _____ магістр
Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

В. І. КРИВОРУЧКО
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
ДОВЖЕНКО Валентина Анатоліївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **КРИВОРУЧКО Віктор Іванович**
допускається до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від «____» грудня 2024 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«____» грудня 2024 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **КРИВОРУЧКО Віктор Іванович** захистив
(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Анастасія ПРУТ
(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

КРИВОРУЧКО В. І. Соціально-екологічне планування сталого розвитку територіальних громад: інтеграція екологічних та соціальних аспектів. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Досліджено теоретичні основи та проаналізовано значущість сталого розвитку для територіальних громад. Проаналізовано та розглянуто основні методи, зокрема екологічне та соціальне планування, які спрямовані на збалансований розвиток. Охарактеризовано основні аспекти соціально-економічного планування, які безпосередньо впливають на соціальну та екологічну стійкість визначеної території.

Ключові слова: сталий розвиток, децентралізація, держава, органи місцевого самоврядування, місто, село, селище, громадяни, суспільство, екологічне планування, соціальне планування, державна служба, приватний сектор.

SUMMARY

KRYVORUCHKO V. Socio-ecological planning of sustainable development of territorial communities: integration of ecological and social aspects. – Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The theoretical foundations were studied and the significance of sustainable development for territorial communities was analyzed. The main methods, in particular environmental and social planning, which are aimed at balanced development, are analyzed and considered. The main aspects of socio-economic planning, which directly affect the social and ecological sustainability of the defined territory, are characterized.

Key words: sustainable development, decentralization, state, local self-government bodies, city, village, settlement, citizens, society, Environmental Planning, Social Planning, Public Service, Private Sector.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	7
1.1. Сутність та значення сталого розвитку	7
1.2. Соціально-економічне планування сталого розвитку	11
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УКРАЇНІ	14
2.1. Ефективність механізмів планування в контексті сталого розвитку територіальних громад	14
2.2. Виявлення основних проблем у плануванні сталого розвитку громад	20
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	28
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД	29
3.1. Рекомендації щодо вдосконалення планування сталого розвитку	29
3.2. Роль громадянського суспільства та приватного сектора в процесах сталого розвитку	37
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	40
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	47

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стратегія сталого розвитку, зазвичай, розуміється як стратегія розвитку людства, цивілізації і всього світу в цілому, окрема компанія, наприклад, в країні або регіоні. Стратегія сталого розвитку може бути визначена як найбільш ефективна стратегія розвитку цивілізації, спрямована на максимальне задоволення природних потреб людини, яка знаходиться в гармонії з природою.

Актуальність планування сталого розвитку територіальних громад можна визначити як найбільш ефективну стратегію формування цивілізації, спрямовану на максимальне задоволення природних потреб людини відповідно до еволюційного розвитку.

Останнім часом питання забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні досліджували О. Васильєва та Н. Васильєва, які розглядають концептуальні основи сталого розвитку громад, а також А. Віремейчик і О. Рубан, що аналізують управління розвитком територій у контексті децентралізації.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і практичних аспектів сутності соціально-економічного планування сталого розвитку та розробка рекомендацій щодо їх інтеграції в практику діяльності територіальних громад.

Відповідно до сформульованої мети були поставлені та розв'язані наступні *завдання*:

- визначити важливість сталого розвитку для територіальних громад;
- проаналізувати вплив сталого розвитку на довготривале соціально-економічне благополуччя;
- обґрунтувати рекомендації щодо вдосконалення планування сталого розвитку громад.

Предметом дослідження є аналіз та визначення сутності соціально-економічного планування сталого розвитку. *Об'єктом дослідження* є процес

інтеграції соціально-економічних аспектів сталого розвитку територіальної громади.

Для досягнення мети та ефективного вирішення завдань наукового дослідження були застосовані загальнонаукові та спеціальні *методи*, зокрема: аналіз, синтез, наукове абстрагування, порівняння, структурно-функціональний та історико-логічний методи, статистичний аналіз, узагальнення, а також методи індукції, дедукції та синтезу.

Перелік публікацій. Результати кваліфікаційної роботи опубліковані у трьох наукових публікаціях (тезах): Європейський досвід стратегічного планування сталого розвитку територій (27-28 червня 2024 р., м. Житомир); Територіальна громада та планування її сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні (29-30 листопада 2024 р., м. Одеса); Територіальна громада як рушійна сила розвитку місцевого самоврядування в Україні (29-30 листопада 2024 р., м. Одеса).

Практичне значення отриманих результатів. Наведені у роботі підходи, висновки та пропозиції спрямовані на розвиток ефективності сталого розвитку територіальних громад можуть бути використані в управлінській діяльності.

Елемент наукової новизни кваліфікаційної роботи полягає у розробці рекомендацій для територіальних громад щодо удосконалення процесів соціально-економічного планування їх життєдіяльності в контексті сталого розвитку.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці та публікації вітчизняних і зарубіжних учених, європейський досвід планування сталого розвитку територій у контексті децентралізації, нормативно-правові акти, звіти фінансових контролюючих органів і виконавчої влади, а також ресурси мережі Інтернет.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (в кожному по 2 підрозділи), висновків, списку використаних джерел з 40 найменувань та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 42 сторінки, у тому числі 1 таблиця.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність та значення сталого розвитку

На початку третього тисячоліття питання сталого розвитку у різних країнах світу набувають все більшого значення. Новим напрямком у соціально-економічному розвитку держави стане поєднання задоволення економічних та екологічних потреб населення з соціальними потребами. Системний підхід і сучасні інформаційні технології дозволяють моделювати різні варіанти напрямків економічного розвитку країн, з високою точністю прогнозування бажаних та очікуваних результатів, а далі вибирати найбільш оптимальні. На сьогоднішній день більшість світових теоретиків і експертів вважають перспективною для третього тисячоліття модель «сталого економічного розвитку», яка своїм науковим обґрунтуванням витісняє всі існуючі світові моделі як фрагментарні і не здатні забезпечити сталий розвиток цивілізації [1].

В даний момент в світі немає загальноприйнятого тлумачення цього терміну, оскільки він вже містить деякі протиріччя. У спеціальних словниках термін «стійкий» визначається як характеристика процесу або стану, які можуть існувати нескінченно довго, а термін «сталий» визначається як поліпшення якості життя людини, зберігаючи стійкість підтримуючих екосистем. Концепція Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН під назвою «Our Common Future» (1987) була інтерпретована просто і конкретно – розвиток, що відповідає потребам, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [2]. Це некоректне визначення дало великий поштовх розвитку нової філософії та ідеології світогляду, в результаті чого виникла концепція (доктрина) сталого розвитку.

Міжнародне співтовариство поступово розробило концепцію «сталого розвитку», яка визначає принаймні три його основні компоненти:

- економічне зростання;
- соціальний прогрес;
- охорону навколишнього середовища [2].

Сталий розвиток висловлює досить просту ідею: досягнення гармонії між суспільством і природою, вирішити виникаючі протиріччя, що існують в даний час (протиріччя між природою і суспільством, між екологією і економікою, між розвиненими і країнами, що розвиваються, між багатими і бідними, між вже встановленими потребами і розумними вимогами, між сучасними потребами та потребами майбутніх поколінь і т.д.). Взаємозв'язок і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційних технологічних компонентів для максимального підвищення добробуту людей без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби – це те, що сучасні вчені називають «сталим розвитком» [3].

Сталий розвиток – це те, що ми називаємо «балансом» економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційних технологічних компонентів для максимізації добробуту людей, не ускладнюючи при цьому здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Концепція сталого розвитку заснована на п'яти основних принципах:

1. людство може зробити розвиток дійсно сталим і довгостроковим, щоб задовольнити потреби людей, що живуть сьогодні [3];

2. обмеження, що існують щодо використання природних ресурсів, є відносними. Це пов'язано з поточним розвитком технологій і соціальної організації, а також зі здатністю біосфери до самовідновлення [3];

3. необхідно задовольнити основні потреби усіх людей і дати кожному можливість реалізувати свої надії на успішне життя. Без цього сталий і довгостроковий розвиток просто неможливий. Однією з основних причин екологічних катастроф та інших катастроф – є бідність, яка широко поширена у світі [3];

4. необхідно адаптувати спосіб життя тих, хто використовує надмірні засоби (грошові і матеріальні), до екологічних можливостей планети, особливо в тому, що стосується споживання енергії [3];

5. розмір і зростання населення повинні відповідати виробничому потенціалу мінливої глобальної екосистеми Землі [3].

Концепція сталого розвитку виникла на основі поєднання трьох основних аспектів: економічного, соціального та екологічного. Важливим моментом у реалізації концепції сталого розвитку, особливо з огляду на те, що її часто розглядають як розвиток, було визначення практичних та вимірюваних показників. Дослідження в цьому напрямку ведуться як міжнародними організаціями, так і науковими співтовариствами. Ці показники можуть поєднувати всі три елементи та відображати екологічні, економічні та соціальні аспекти (включаючи психологічні аспекти, такі як сприйняття стійкості) [5].

Стратегія сталого розвитку, зазвичай, розуміється як стратегія розвитку людства, цивілізації і всього світу в цілому, окрема компанія, наприклад, в країні або регіоні. Стратегію сталого розвитку можна визначити як найбільш ефективну стратегію формування цивілізації, спрямовану на максимальне задоволення природних потреб людини відповідно до еволюційного розвитку. Стратегія сталого розвитку заснована на стійкому зростанні економіки компанії або регіону, який є екологічно чистим і відповідає розвитку суспільства. Стратегія складається з трьох основних взаємозалежних елементів:

- 1) економічний розвиток (економічна складова);
- 2) охорона навколишнього середовища (екологічна складова);
- 3) соціальний розвиток (соціальна складова) [8].

Такий підхід до розвитку суспільства, звичайно, дещо спрощений, але він являє собою явну альтернативу ідеї економічного зростання і збагачення за всяку ціну, а саме виснаження природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і загострення соціальних конфліктів в суспільстві [8]. Метою Стратегії сталого розвитку є створення такого шляху розвитку територій, який запобіжить (або зведе до мінімуму) виникнення умов, при яких

небезпеки такого розвитку будуть зберігатися у всій цивілізації якомога довше. Це, звичайно, серйозна проблема, що вимагає колективного осмислення, досліджень і відповідальності людської цивілізації. Зрештою, стає зрозуміло, що конкретна країна чи регіон, певна група людей демонструють значне економічне зростання, яке, незважаючи на економічні, екологічні та/або соціальні проблеми в інших частинах світу, задовольняє всі необхідні потреби цього суспільства [9].

Таке задоволення потреб неможливе саме по собі в глобальному масштабі, в усьому суспільстві, якщо механізм розвитку допускає локальні або глобальні економічні, екологічні та соціальні проблеми і конфлікти. Та тільки при розвитку території передбачається системне вирішення всіх найважливіших проблем, і, незважаючи на економічні, екологічні та соціальні проблеми в усьому світі, такий розвиток буде успішним в довгостроковій перспективі [9]. Це сталий розвиток територій (міст, сіл). Виконання соціальних, гуманітарних, продовольчих та інших важливих для суспільства завдань в області міського або сільського розвитку обумовлено необхідністю створення технічних умов, на яких базується їх діяльність в національній економічній системі: принципів сталого розвитку та ефективного управління. Для досягнення системних цілей розвитку міст та сільських районів необхідні ефективні та стійкі методи управління навколишнім середовищем, що враховують економічні, соціальні та екологічні аспекти [9].

Міські та сільські райони володіють певними регіонами, демографічними даними, природними ресурсами, промисловими, соціальними, екологічними та економічними, адміністративними та розпорядницькими, а також культурно-історичними особливостями [10]. У сучасній людській діяльності питання, пов'язані з різними аспектами стійкості міст, вважаються важливими для розвитку сучасної економіки. Сталий розвиток міст робить їх прибутковими, гнучкими, зменшує негативний вплив та сприяє позитивним соціально-економічним та екологічним змінам. Сталий розвиток охоплює всі аспекти здорового міського розвитку і має забезпечувати вирішення економічних,

соціально-економічних та екологічних проблем. Цілі сталого розвитку міст та муніципалітетів включають забезпечення до 2030 року: доступу до безпечного та недорогого житла, дешевих та стійких транспортних систем, відкритих для всіх, стійкої урбанізації, захисту культури та світової спадщини, зменшення шкоди, заподіяної стихійними лихами, зменшення негативного впливу на міське середовище, забезпечення безпечного та захищене довкілля [10].

1.2. Соціально-економічне планування сталого розвитку

З 2014 року була розроблена і впроваджена концепція передачі повноважень, а отже значна кількість делегованих повноважень і бюджетів були передані від державних органів влади до місцевих. Згідно Конституції України був прийнятий чинний Закон «Про місцеве самоврядування в Україні», який не тільки визначає, тлумачення та функції поняття «територіальні громади» – це мешканці, об'єднані постійним проживанням поблизу меж, населених пунктів, міст, які є окремими адміністративно-територіальними одиницями, або добровільним об'єднанням жителів кількох сіл з єдиним адміністративним центром» (Стаття 1), а також підкреслює його положення серед інших елементів системи місцевого самоврядування (стаття 5) «як основного суб'єкта» місцевого самоврядування, як головного виконавця своїх завдань [11]. Це нововведення надає можливість суспільству ефективно розподіляти ресурси на місцях, в охороні здоров'я, освіті та інших галузях, в тому числі, соціально направлених, використовуючи соціально-економічне планування [12]. Стратегічне та економічне планування – це визначення основних тенденцій на основі прогнозу змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі довгострокового розвитку країни, постановка цілей і розробка стратегічного плану їх досягнення [12].

Методологія стратегічного планування передбачає, що: система довгострокового, середньострокового і короткострокового прогнозування

соціально-економічного розвитку, вибір пріоритетів технічного та економічного розвитку, інструментів і механізмів їх реалізації, включає систему довгострокових концепцій і стратегій, середньострокових програм, планів і проектів, а також інститути для організації відповідної діяльності, підтримку ресурсами, реалізацію стратегічних документів, методи контролю та механізми підзвітності для досягнення бажаних результатів [14].

Процес планування соціально-економічного сталого розвитку складний і стратегічно включає в себе безліч факторів. Для кращого розуміння ситуації в цілому і безпосереднього управління ресурсами використовуються певні інструменти для оцінки обсягу робіт і наявних можливостей. Найбільш впливовими з них є: місцеві податки і збори, доходи та видатки місцевих бюджетів, субсидії, грантові внески, субвенції, трансферти, пільги, економічні стимули, державні компенсації, інвестиції, страхові внески, неподаткові надходження, розробка програм соціально-економічного розвитку та проектів тощо. Найбільш інноваційним інструментом в Україні для мобілізації та об'єднання ресурсів деяких регіональних громад для вирішення існуючих місцевих проблем і підтримки розвитку сусідніх територій – є Фонд сталого розвитку територіальної громади, який, як правило, виступає в якості базової адміністративно-територіальної одиниці [15].

Говорячи про територіальні громади, в тому числі, про сільські території, варто підкреслити важливу роль їх в розвитку економіки, яка в першу чергу виражається в її функціональності, доступ до природних продуктів та їх використання, економічному і соціальному потенціалі кожної країни. Передусім, важливу роль відіграє вдале географічне розташування області, близькість кордону, де є можливості для участі у відкритих зовнішньоекономічних зв'язках, у пріоритетних секторах і галузях економіки. Соціальна роль сільських районів дуже важлива, зокрема створення ефективного соціального осередку, особливо в сільських громадах [12].

Плануючи свою діяльність, територіальна громада має враховувати всі наявні стратегічні орієнтири: загальнодержавні, регіональні, і також

дотримуватись чи спрямовувати свою діяльність в правильне русло досягнення цілей сталого розвитку. [9] Ефективність цієї функції проявляється в її вдалому раціональному вмінні використовувати, підтримувати і зміцнювати існуючий регіональний потенціал. Також важливо враховувати інтереси сільських жителів, щоб поліпшити їх добробут і якість життя [9].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Соціально-економічне планування займає важливе місце у формуванні функціонування муніципальних утворень. такий підхід дозволяє передбачити зміни у зовнішньому середовищі і адаптуватися до внутрішніх факторів виходячи з потреб конкретного сегмента, беручи до уваги специфіку конкретної адміністративної одиниці. Виходячи з цього, ми можемо розглядати інструмент соціально-економічного планування як важливу частину місцевого самоврядування, яка потребує вдосконалення. зміцнення місцевого регіонального розвитку.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1. Ефективність механізмів планування в контексті сталого розвитку територіальних громад

Політика Української держави в галузі місцевого самоврядування відповідає безпосереднім інтересам суспільства в рамках реформи децентралізації влади – коротше кажучи, передача всіх ресурсів і повноважень органам виконавчої влади. Ця політика була заснована на забезпеченні європейського співробітництва місцевих органів влади (2014 р.) [15].

У нинішній ситуації потенційних економічних змін в регіональних одиницях важко передбачити реалізацію їх пріоритетів в області розвитку. Зважаючи на обмежені фінансові можливості територіальних громад, щодо реалізації програм, впровадження стратегічних інструментів у процес місцевого самоврядування є необхідною умовою. Це включає в себе необхідність вироблення цілісного уявлення про регіональне співтовариство як осередку Стратегії сталого розвитку, що в комплексі є системним завданням, вирішення якого вимагає розробки нових підходів і методів. Враховуючи нові особливості адміністративного та регіонального розвитку України, а також низку екологічних та економічних проблем, стратегічне планування сталого розвитку територіальних громад потребує детальних теоретичних та методологічних обґрунтувань [16].

Система місцевого самоврядування в чинній законодавчій базі передбачає функціонування адміністративно-територіальних одиниць, представлених наступними суб'єктами:

- Автономною Республікою Крим,
- областями,
- районами,

- містами,
- селищами і селами [21].

В даний час територіальні громади можна умовно назвати територіально-адміністративними одиницями у зв'язку з прийняттям Закону «Про добровільне приєднання територіальних громад України». Станом на 1 січня 2022 року в Україні налічувалися такі адміністративно-територіальні одиниці: Автономна Республіка Крим, 24 області, Київ та Севастополь, 1469 територіальних громад, 461 місто, 108 міських округів, 881 населений пункт та 28369 сільських поселень. Об'єднані територіальні громади (ОТГ) – це різновид територіальної громади, яка була утворена в Україні в ході адміністративної реформи 2015-2020 років шляхом об'єднання сусідніх регіональних громад сіл, селищ міського типу та селищних сіл (відповідних муніципалітетам, селищам міського типу та міським радам) [22].

У червні 2020 року, зі зміною діючої ОТГ, по всій Україні були створені нові територіальні громади. З тих пір всі громади отримали рівні повноваження, тому використання терміну «об'єднані» по відношенню до цих громад втратило свій сенс. Поступовий розвиток суспільства підтверджує гіпотезу про те, що збалансоване соціально-економічне зростання є свідченням ефективного управління будь-яким процесом. У той же час Зарубіжна і вітчизняна практика показує, що важливим механізмом розвитку системи, що визначає пріоритети в конкретному регіоні, є реалізація стратегії. Сучасні підходи до вироблення стратегії регіонального розвитку засновані на правилах стратегічного мислення, а сама концепція стратегування передбачає систематизацію попереджувальної і плануючої діяльності з подальшим контролем і координацією [22]. Що стосується економічної системи регіональних органів влади, то визначення стратегії можна сформулювати наступним чином: це системний процес розробки і впровадження стратегічних документів, який включає в себе аналіз поточної ситуації, спостереження за тенденціями, розробку концепції, вибір інструментів і методів для створення

прогнозної моделі розвитку регіону. розвиток регіональної економіки регіону [24].

Особливий науковий інтерес місцевих рад залежить від їх здатності продовжувати активний економічний розвиток і стати драйверами підвищення рівня життя і якості життя по всій країні. У цьому контексті парадигма сталого розвитку оновлюється, щоб сформулювати нову модель світогляду, що поєднує екологічні, соціальні та економічні аспекти в глобальній перспективі. Ця модель довгий час прагнула максимізувати суспільні блага, шляхом узгодження різних інтересів різних представників суспільства. Враховуючи роль та важливість стратегічного планування для сталого розвитку регіональних органів влади, необхідно зазначити, що Регіональні органи влади є основою цього процесу. Саме обізнаність і прийняття громадянами, органами місцевого самоврядування територіальних громад змісту стратегічного планування і дозволяє визначити роль в економічних, екологічних і соціальних відносинах [24].

Сучасні територіальні громади – це Центри, в яких зосереджений основний потенціал і продуктивні сили суспільства. Відмінною рисою, що впливає на сталий територіальній громади як соціально-економічної системи – є внутрішні зв'язки між компонентами цієї системи та зовнішні зв'язки з іншими системами. Таким чином, територіальна громада являє собою складний об'єкт, який повинен бути здатний виконувати певні завдання для досягнення сталого розвитку шляхом зміни внутрішніх і зовнішніх умов. У цьому випадку розвиток територіальних громад визначається ефективними змінами, спрямованими на створення та досягнення оптимальних структурних аспектів продуктивних сил суспільства та розташування екосистем. Тому створення моделі сталого розвитку для територіальних громад вказує на необхідність розробки регіонального механізму стратегічного планування, що дозволяє громадам розвиватися як відкритим соціально-економічним системам, швидко адаптуватися до змін параметрів зовнішнього середовища [28].

Особливістю, що впливає на сталий розвиток територіальної громади як соціально-економічної системи, є внутрішні зв'язки між елементами цієї системи та зовнішні зв'язки з іншими системами. У цьому процесі розвиток територіальних громад визначається ефективними змінами, спрямованими на створення та досягнення оптимальних структурних параметрів для інвестицій у продуктивні сили, компанії та екосистеми [25]. Отже, створення моделі сталого розвитку територіальних громад вимагає необхідності розробки механізму регіонального стратегічного планування, який дозволить громадам розвиватися як відкритим соціально-економічним системам з урахуванням швидкої адаптації до змін, умов навколишнього середовища [28]. Диференціація територіальних громад за рівнем розвитку, нерівномірний розподіл ресурсів і продуктивних сил, що призводить до істотних відмінностей в якості життя і привабливості інвестицій, вимагає детального вивчення інструментів забезпечення сталого розвитку регіонів.

Слід також мати на увазі той факт, що окрім нерівномірності регіонального розвитку, в певний період часу також спостерігається його асинхронність. Поняття асинхронності багато в чому обумовлено неоднорідністю елементів, неузгодженістю їх впливу на поведінку системи, природними властивостями елементів по-різному реагувати на внутрішні і зовнішні сигнали. Процес стратегічного планування сталого розвитку органів місцевого самоврядування включає в себе ряд взаємопов'язаних завдань. На наш погляд, першочерговим завданням є створення системи моніторингу та підтримки адміністративних рішень для надання аналітичної інформації органам місцевого самоврядування. Важливим елементом також є координація державного та місцевого стратегічного планування, в рамках якого аналізуються внутрішні та зовнішні умови, дисбаланси та можливості для розвитку країни, регіону та територіальних громад, а також окремих секторів економіки на різних рівнях управління [30].

Крім того, зміст цієї діяльності залежить від узгодження інтересів і завдань суб'єктів регіональної влади (жителів, господарюючих суб'єктів і

органів місцевого самоврядування), їх дезінтеграції та їх внеску в стратегічний процес. З цією метою необхідно систематично впроваджувати процес стратегічного планування та проектні показники, пов'язані з конкретними діями та відповідними ресурсами [29].

Крім того, стратегічне планування сталого розвитку органів місцевого самоврядування має бути зосереджене не лише на встановленні та досягненні пріоритетів та показників, а й на балансі економічних, екологічних та соціальних орієнтирів. Регіональна диференціація дозволяє визначити тип регіонального підприємства та визначити подібні підприємства на основі критеріїв, обраних для аналізу. Цей підхід може бути використаний як загальна оцінка для порівняння місцевих органів влади. Однак, при складанні стратегії розвитку регіонального співтовариства, важливо визначити місце розташування і роль окремого співтовариства по кожному аналітичному показнику. Тому ми вважаємо, що для такого порівняння і візуалізації необхідно використовувати кластерний підхід, який також дозволяє оцінити нерівномірність розвитку регіонів [29].

Таким чином, дана діагностика дає можливість описати стан об'єднаних регіональних спільнот, краще зрозуміти їх специфіку, переваги і недоліки, визначити вектори стратегічного розвитку і розробити найбільш ефективні заходи підтримки. Варто відзначити важливість адаптації до умов навколишнього середовища, яка полягає в можливості того, що елементи системи зможуть адекватно реагувати на зміни в навколишньому середовищі і управлінні, а також на навколишнє середовище і екологічне оточення. Призначення цієї функції полягає в створенні відповідного набору інструментів управління, при якому можна повною мірою використовувати існуючі переваги для досягнення намічених результатів, компенсуючи при цьому негативний вплив загроз і ризиків на розвиток територіальних громад [33].

Також важливо розробити стратегію функціонування системи, в рамках якої заплановані результати включають ефективне використання і розподіл фінансових, трудових, ресурсних та інших можливостей. Тому пошук

збалансованого поєднання цілей елементів системи і ресурсного потенціалу є важливим завданням стратегічного планування. Беручи до уваги певні пріоритети та завдання, а також цілі соціально-економічної та екологічної політики розвитку України та регіону, важливо розробити комплекс заходів на рівні регіональної спільноти для забезпечення досягнення цих цілей на основі наявних для їх досягнення ресурсів [21].

Важливим завданням також є створення умов для забезпечення залучення громадян та господарюючих суб'єктів до процесу стратегічного планування та координація діяльності учасників стратегічного планування та викладених у стратегічних документах заходів щодо їх реалізації, очікуваних результатів та способів їх забезпечення [21].

Аналіз цілей і заходів стратегічного планування сталого розвитку громад показує, що всі результати такого планування, за винятком стратегії, є логічною реалізацією наступних дій: підготовка, формування цілей, моделювання та прогнозування, сценарії, вибір найкращого з можливих варіантів розвитку подій і розробка стратегічного плану винагороди. Іншими словами, документи, складені на різних етапах, від прогнозів до планів і програм, повинні доповнювати і конкретизувати результати попередніх етапів. Плани та програми, у свою чергу, повинні включати конкретні інструменти для досягнення стратегічних цілей сталого розвитку як у промисловому, так і в регіональному масштабі. Таким чином, результатом процесу стратегічного планування є не тільки розробка стратегічного плану, а й безпосередньо результати реалізації Цілей сталого розвитку територіальних громад, встановлених і прийнятих стратегічним планом [25].

Фундаментальне значення стратегічного планування для сталого розвитку територіальних громад полягає в його безпосередньому впливі на соціально-економічні процеси. Реалізація запланованих заходів здійснюється згідно зі сценаріями розвитку конкретних подій, у вигляді рішень, що приймаються з урахуванням контрольованих факторів, ефективність яких оцінюється за допомогою визначених показників. Отже, система стратегічного планування

сталого розвитку органів місцевого самоврядування забезпечує взаємодію між поточними оцінками, запланованими показниками та досягнутими результатами у відповідності до поставлених цілей.

2.2. Виявлення основних проблем у плануванні сталого розвитку громад

Децентралізація влади та впровадження фінансових реформ в Україні привернули увагу міжнародних донорів, сприяли зростанню кількості нових громад, а громадяни отримали підтримку через соціально-економічні проекти, що покращують рівень життя, а також завдяки різноманітним місцевим грантам. Отже, основні переваги створення територіальних громад полягають у вирішенні важливого й мало дослідженого питання – формуванні об'єднаних громад як економічно незалежних суб'єктів.

Розглянемо на прикладі конкретну територіальну громаду, в якій можна провести дослідження з даної тематики. Житомирська міська територіальна громада активно впроваджує соціально-економічне планування, спрямоване на сталий розвиток із інтеграцією екологічних та соціальних аспектів. Основні напрями цієї діяльності включають:

1. Стратегічне планування:

- Стратегія розвитку Житомирської області до 2027 року: Цей документ визначає пріоритети соціально-економічного розвитку регіону, акцентуючи увагу на збалансованому поєднанні економічних, соціальних та екологічних чинників [17].

- Програма соціально-економічного і культурного розвитку на 2023 рік: Затверджена Житомирською міською радою, ця програма містить конкретні заходи для покращення якості життя мешканців, розвитку інфраструктури та збереження довкілля [18].

2. Екологічні ініціативи:

- Охорона навколишнього середовища: Реалізуються проекти з озеленення міста, впровадження енергоефективних технологій у комунальних закладах та модернізації системи управління відходами.

- Стратегічна екологічна оцінка (СЕО): Під час розробки програм розвитку проводиться СЕО для оцінки потенційного впливу на довкілля та врахування екологічних аспектів у процесі прийняття рішень [19].

3. Соціальні проекти:

- Підтримка вразливих верств населення: Реалізуються програми соціального захисту, спрямовані на допомогу малозабезпеченим сім'ям, людям з інвалідністю та іншим категоріям, що потребують підтримки.

- Залучення громади до прийняття рішень: Проводяться громадські слухання, консультації та опитування для врахування думки мешканців у процесі планування розвитку громади.

4. Економічний розвиток:

- Підтримка місцевого бізнесу: Запроваджуються програми сприяння підприємництву, надаються гранти та консультаційна підтримка для розвитку малого та середнього бізнесу.

- Інвестиції в інфраструктуру: Розвивається транспортна та соціальна інфраструктура, що сприяє економічному зростанню та підвищенню якості життя мешканців.

Концепція комплексного міського розвитку – є стратегічним документом, що визначає регіональні та значущі рамки міського розвитку на найближчі дванадцять років. Концепція була розроблена широкою аудиторією і є другим за значимістю документом міського розвитку після генерального плану [21]. У 2016-2018 роках понад 30 000 жителів брали участь у різноманітних громадських заходах, таких як форуми, комплексні консультації, семінари, засідання робочих груп, щорічний міський та культурний фестиваль City workshop та публічне голосування за демонстраційний проект. Ці заходи дали жителям Житомира унікальну можливість поділитися своїми думками, ідеями та поглядами на розвиток нашого міста. Місцеві та міжнародні експерти

адаптували зібрані ідеї в єдиний документ – концепцію комплексного розвитку Житомира до 2030 року [31].

Житомир 2030 – це концепція розвитку міста до 2030 року, яка відповідає на питання: яке це місто, хто в ньому живе і які компанії працюють? Ці питання стали основою стратегії комплексного розвитку Житомира. Концепцію розробила міждисциплінарна команда експертів міської ради, місцевих та міжнародних фахівців, а також представників німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) GmbH. Стратегічний документ визначає основні тенденції розвитку міста на найближчі 10 років, орієнтуючись на глобальні та європейські підходи до сталого розвитку, закріплені у Лейпцизькій хартії сталого європейського міста, порядку денному сталого розвитку до 2030 року та керівних принципах *habitat*.

Програма розвитку Житомира до 2030 року була схвалена більшістю депутатів міської ради – 45 голосами. Концепція визначає ключові напрямки міського розвитку, сприяє процвітанню громади та залученню міжнародних інвесторів і фінансистів, адже стратегічний розвиток є важливою складовою сталого розвитку громади в умовах децентралізації [31].

У травні 2016 року Житомирська міська рада підписала меморандум про співпрацю, який передбачав розробку концепції комплексного розвитку та різних інвестиційних проектів шляхом обміну досвідом з іншими містами. З листопада 2019 року Житомир бере участь у проекті комплексного міського розвитку України, який є продовженням першого етапу і заснований на його результатах. На додаток до концепції комплексного розвитку Житомира до 2030 року, в рамках проекту був розроблений план стійкої міської мобільності із залученням великої кількості експертів і жителів. Для забезпечення сталої міської мобільності в Житомирі було визначено шість пріоритетів у галузі розвитку мобільності та заходи по кожному пріоритетному напрямку на основі аналізу поточної ситуації та визначення цілей розвитку мобільності [31].

Завдяки комплексному підходу, що поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти, Житомирська міська територіальна громада прагне забезпечити сталий розвиток та підвищення добробуту своїх мешканців.

12 жовтня 2018 року в Україні набув чинності Закон «Про стратегічну екологічну оцінку»), який був прийнятий Верховною Радою України 20 березня 2018 року. Проведення стратегічної екологічної оцінки є частиною Плану дій у галузі національної державної політики України та пункту 1688 від Жовтня 2017 року № 1106 плану дій з імплементації Угоди про асоціацію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 Жовтня 2017 року [33].

Стратегічна екологічна оцінка (CEO) – це системний процес, який виявляє, аналізує та враховує екологічні фактори та можливий вплив на навколишнє середовище при розробці державних, місцевих або галузевих програм. Закон регулює відносини у сфері оцінки впливу на навколишнє середовище, що включає здоров'я населення, реалізацію документів державного планування та охоплює сільське, лісове господарство, рибальство, енергетику, промисловість, транспорт, управління відходами, водокористування, охорону навколишнього середовища, телекомунікації, туризм та інші види діяльності. Він застосовується до тих сфер, для яких законодавством передбачена процедура оцінки впливу на навколишнє середовище або необхідність врахування можливого впливу на території та об'єкти природоохоронного фонду та екологічної мережі, що мають «природоохоронний статус», за винятком сфер, пов'язаних з утворенням або розширенням територій та об'єктів природоохоронного фонду. Закон не поширюється на:

1. документи державного планування, що стосуються виключно національної оборони або надзвичайних ситуацій;
2. бюджети, бюджетні програми та фінансові плани;
3. плани відновлення та розвитку регіонів, а також плани відновлення та розвитку регіональних громад [29].

19 травня 2023 року набули чинності зміни до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», які встановлюють єдиний реєстр стратегічної екологічної оцінки. Реєстр являє собою функціональний модуль єдиної екологічної платформи «екосистема», призначений для офіційної публікації документації стратегічної екологічної оцінки та інформування учасників стратегічної екологічної оцінки та інших зацікавлених сторін про хід і результати реалізації стратегічної екологічної оцінки. Отже, вона обов'язкова і дуже важлива для територіальних громад, що розробляють стратегію свого розвитку на майбутні роки [31].

Аналізуючи різноманітні проблеми, з якими можуть стикатися сільські та міські території, можна виділити дві основні групи – можливості та виклики, що виникають через урбанізацію. Однією з найбільших загроз, з якими стикаються мешканці села, є відчуття небезпеки, яке супроводжує процес урбанізації. Вони вважають, що це може змінити їхнє повсякденне життя, а також призвести до закриття важливих, але неефективних сільських установ, таких як клуби, медичні та освітні заклади, що, зрештою, може спричинити занепад села. Ще однією проблемою, яка ускладнює процес злиття сільських територій з великими містами, є небажання бути місцем для утилізації сільськогосподарських відходів у міських центрах [32].

Ще одним важливим аспектом, що безпосередньо впливає на процес інтеграції міст та сільських територій, є екологічна ситуація. Міські муніципалітети вважають, що включення сільських територій до складу міста відкриває нові можливості для розміщення шкідливих і небезпечних виробництв. Наприклад, це може стосуватися створення нових полігонів для захоронення твердих побутових відходів і інших небезпечних речовин, а також будівництва об'єктів для їх переробки. Однак для сільських громад і міст це може призвести до серйозних екологічних проблем, спричинити прискорене вимирання цих територій і призвести до знищення зелених насаджень за межами міст та сільськогосподарських угідь [31].

Втрата біорізноманіття в українських громадах та агресивний вплив зміна клімату в них – є реальними проблемами, з якими стикаються всі українські міста і села щодня. Однак у більшості випадків ці проблеми не вирішуються. Це викликає багато труднощів у взаємодії суспільства та уряду для вирішення цієї проблеми. Виникає реальний конфлікт між сторонами – суспільством та органами місцевого самоврядування та іншими органами влади, коли ті просто не хочуть йти на контакт з громадянами й ігнорують звернення, щодо конкретних питань та проблем. Кожна людина має право на безпечне життя і навколишнє середовище. Ніяка діяльність не повинна наражати на небезпеку життя і здоров'я людей.

Болюча проблема, яка спіткала громаду останні десятиріччя – вивіз та утилізація, а також переробка сміттєвих відходів. У районі Житомирського міського полігону твердих побутових відходів виявили витік фільтрату. Він потрапляє у річку Крошенка. Про це проінформувала Державна екологічна інспекція Поліського округу. Державні інспектори з охорони навколишнього природного середовища здійснили відбір води у безіменному струмку, звідки фільтрат потрапляє у річку Крошенка, та з самої річки – вище і нижче місця забруднення [31].

За результатами дослідження виявлено значні перевищення низки показників складу і властивостей води. Органі місцевого самоврядування, а також правоохоронні органи, у силу своїх компетенцій, мають негайно вирішувати цю проблему, а також вплинути на комунальні та приватні підприємства, які недобросовісно порушують екосистему міста та в цілому громади. [31]

На жаль, нині діяльність сміттєзвалища порушує Закон України «Про оцінку впливу довкілля», Закон України «Про охорону атмосферного повітря», Закон України «Про відходи», Закон України «Про охорону земель», вимоги Правил експлуатації полігонів побутових відходів. Попри це, відходи продовжують вивозити на звалище, а пошуки нового місця під сучасний

полігон і сміттєпереробний завод, з роками перетворювався на політичну кампанію в Житомирі.

Тільки в 2021 році розпочали будівництво сміттєпереробного заводу в м. Житомирі. За рік вдалося збудувати приміщення, а далі чекали на обладнання, і вже у 2023 році тут почали перероблювати сміття. Проєкт та будівництво коштували 10 мільйонів євро. Глибина переробки сміття впливає на якість ґрунтових вод, якість питної води, в принципі впливає на загальний екологічний стан нашого міста, мається на увазі забруднення та захоронення полігону. Якщо взяти показники, до яких ми прагнули 80-85 %, а зараз це 30-35 %, але з пошуком заміщення компосту на іншу продукцію і виробляючи цю продукцію ми зменшуємо відходи, які залишають непереробленими які вивозяться на полігон, вони будуть у нас падати. Відповідно, це спричинить падіння обсягів захоронення й відповідно спричинить підвищення рівня переробки. Для України наразі максимальним показником найвищої якості роботи є перероблювання на рівні до 20%.

Згідно з чинним законодавством, під час воєнного стану повноваження органів місцевого самоврядування в унітарних регіональних громадах виконуються військовими адміністраціями. Незважаючи на спроби реформувати територіальну організацію органів державної влади, система регіональних органів влади та їх новообрані представницькі органи потребують правової та інституційної підтримки. Однак у період воєнного стану реалізація завдань сталого розвитку регіонів суттєво обмежена. Водночас сформовані громади та їх представницькі органи повинні забезпечувати надання жителям базових соціальних та адміністративних послуг. У зв'язку з веденням військових дій в Україні та необхідністю надання допомоги громадянам пропонується впровадження екстрених (кризових) соціальних послуг, якщо неможливо застосувати загальний порядок їх організації та надання.

У сучасній економіці роль регіонів як економічних одиниць постійно зростає. Це пов'язано з тенденцією до групування, коли мережі поставок випадковим чином групуються навколо конкуруючих підприємств, створюючи

нові регіональні промислові, мобільні виробничі комплекси, які можуть сприяти розвитку національної та регіональної економіки. Неможливо забезпечити стабільність і сталість соціально-економічного розвитку країни або окремого регіону без урахування специфічних особливостей, що входять до складу її регіонів, їх соціально-економічної стабільності і внутрішніх механізмів розвитку.

Сталий розвиток регіону повинен вимагати економічного, соціального та екологічного розвитку соціально-економічної системи регіону. Сучасні норми сталого розвитку припускають, що економічні заходи повинні бути спрямовані як на задоволення поточних потреб населення, так і на збереження потенціалу їх нащадків. Питання сталого регіонального розвитку набули особливої значущості в складний та нестабільний період соціально-економічних, політичних, моральних та інтелектуальних змін, які потребують вивчення природи соціально-економічної структури регіональних економічних систем.

Регіональна політика сталого розвитку повинна базуватися на таких ключових сферах: економічна, соціальна та екологічна політика. Говорячи про доступ жителів територіальних громад до електронних державних реєстрів, (особливо ті, які стосуються земельних і територіальних документів) то вони можуть бути недоступні. Крім того, деякі муніципалітети тимчасово призупинили розробку пропозицій щодо державного бюджету або бюджетних проектів, участь у яких було відкладено (це регулюється Постановою Кабінету Міністрів України). Справа в тому, що кошти, які виділяються на реалізацію місцевих ініціатив, перерозподіляються на військові цілі).

Це пов'язано з особливостями бюджетного процесу під час воєнного стану та обмеженими фінансовими ресурсами. Всі ці фактори змінюють відносини між урядом і громадами, що виникають в результаті реформи децентралізації, обмежують можливості громадян впливати на місцеві органи влади і надають майже виключно негативний вплив на сталий розвиток регіону [26].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Основними проблемами в плануванні сталого розвитку територіальних громад є недостатня інтеграція екологічних, соціальних та економічних аспектів у стратегії розвитку. Часто спостерігається низький рівень залучення громадськості до процесу ухвалення рішень, що обмежує врахування реальних потреб населення. До додаткових викликів належать обмежене фінансування, відсутність інноваційних підходів і кваліфікованих кадрів, а також недостатній моніторинг і контроль за реалізацією програм. Однією з важливих проблем є несистемний підхід до використання природних ресурсів, що ускладнює досягнення довгострокової стабільності та збалансованості розвитку громади.

Для зміцнення економічної та соціальної основи територіальних громад необхідно розробити та впровадити доктрину регіонального економічного розвитку. Вона повинна враховувати природно-кліматичні умови, ресурси, національні особливості, а також етнічні та культурні фактори, що сприяють стабільному розвитку господарюючих суб'єктів, захисту економічних інтересів регіону та підвищенню рівня життя. Така доктрина повинна бути науково обґрунтованою та спрямованою на якісне зростання регіональних економічних комплексів, де основними параметрами є зростання реального добробуту населення, базованого на виробничому капіталі та розвитку людського потенціалу.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

3.1. Рекомендації щодо вдосконалення планування сталого розвитку

Особливу важливість і стратегічне значення в державній політиці України мають процеси децентралізації, як одного з пріоритетних принципів організації та функціонування публічної влади. Визначаючи політичний курс на децентралізацію, наша держава практично обрала «партнерську» модель місцевого самоврядування, коли держава усвідомлює збільшену значимість територіальної громади як носія прямої демократії та повноцінного середовища для громадян. У зв'язку з цим пріоритетна увага приділяється проблемам сталого розвитку територіальних громад, які представляють собою економічне зростання, соціальний прогрес і охорону навколишнього середовища [18].

Світовий досвід свідчить, що суспільний прогрес значною мірою залежить від здатності зберігати баланс між завданнями економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності бізнесу, забезпечення екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності. В Україні цей баланс особливо важливий у процесі визначення цілей сталого розвитку, формулювання відповідних показників на довгострокову перспективу, орієнтуючись на глобальні тенденції розвитку, принципи сталого розвитку та громадську думку щодо майбутнього розвитку. Останні дослідження та публікації підкреслюють важливість цих аспектів для забезпечення сталого прогресу.

Реалізація процесу державного управління в Україні досягається шляхом розробки та впровадження відповідних управлінських механізмів, що забезпечують своєчасне та ефективне вирішення конфліктів у цій сфері. Як відомо, механізми державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі

та стимули, які органи влади та органи місцевого самоврядування використовують для впливу на суспільство [23]. У демократичній країні – це конкретні засоби, які повинні забезпечувати здійснення адміністративного впливу населення цієї країни на державу, її регіони і села, міста і територіальні громади, як складною системою соціально-економічних регіонів, безпосередньо і через державні органи і місцеве самоврядування, забезпечувати гідні умови життя для людей, які проживають в цих регіонах і селах, а також міста і регіональні громади, утворені містами як складною системою соціально-економічних регіонів. людей, які проживають в державі (незалежно від їх національності), і громадян країни, які тимчасово оселилися за його межами. Урядові дослідники виділяють наступні механізми:

- економіка, яка формує механізм державного управління за допомогою банківської, валютної, інвестиційної, інноваційної, кредитної та податкової політики;
- стимули, що складаються з комбінації адміністративних та соціально-економічних стимулів, спрямованих на заохочення державних службовців до високоефективної роботи);
- організаційні, що характеризують об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх діяльності;
- політичні, що визначають особливості формування за допомогою інструментів економічної, соціальної, фінансової та промислової політики;
- правовий, включаючи закони, постанови, постанови, методичні рекомендації, керівні принципи і т.д.) [16].

У сучасних умовах, в умовах визнання посилення ролі громад в економічному розвитку місцевих регіонів та країни в цілому, глобальні тенденції та реалії України диктують нові моделі відповідальності за сталий розвиток територіальних громад. Фактично, процеси децентралізації та реформи самоврядування поклали відповідальність за розвиток місцевих територій на регіональну владу. Тому професіоналізм і систематичність дій

представників муніципалітетів визначають не тільки розвиток і процвітання окремих регіонів, а й добробут всієї країни. Територіальні громади перетворюються з місць на місця управління, перетворюючи їх на лідерів змін, відповідальних за планування сталого розвитку, місцевого економічного зростання, територіального планування та охорони навколишнього середовища в регіоні. Місцевим органам влади належить зіграти особливу роль – забезпечити сталий розвиток територіальної громади, але питання повноти знань представників органів місцевого самоврядування про всі інструменти виконання своїх обов'язків залишається відкритим [23].

Як відомо, значна нестабільність сучасного соціального розвитку в силу ряду факторів призводить до ряду багаторівневих наслідків, що впливають на глобальний, національний і регіональний рівні. А в ефективності дій місцевого самоврядування можливі парадигми, що виправдовують подолання криз, ризиків, невдач, мінімізацію хвилеподібних процесів і т.д. Один з найбільш важливих факторів, що впливає на глобальний, національний і регіональний розвиток – це концепція сталого розвитку, активне втілення якої, відноситься до важливих задач та дій, починаючи з 20 століття. В цілому, сталий розвиток перестає бути національною або, тим більше, місцевою проблемою, а включає в себе вже глобальні цілі.

На початку XX століття прагнення до економічного та технологічного розвитку часто супроводжувалося недбалим ставленням до навколишнього середовища. Протягом століть це призводило до серйозних наслідків: світ переживав глибоку кризу, а конфлікти між соціально-економічними та природними системами набували катастрофічних масштабів. Ці обставини спонукали міжнародну спільноту прийняти концепцію сталого розвитку як новий підхід для вирішення цих проблем.

Велика роль у цьому належить ООН, діяльність якої здійснюється через всесвітні саміти, декларації, резолюції та фінальні документи конференцій. Глобальні цілі сталого розвитку були визначені та стратегічно сплановані до

2030 року. Сьогодні немає сумнівів у важливості досягнення цих цілей, і це стосується також українських територіальних одиниць.

Концепція сталого розвитку була закріплена у декларації першої конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.) та визначена у доповіді Комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє», проголошеній прем'єр-міністром Норвегії Гру Гарлемом Брундтландом у 1987 році, яка зробила вагомий внесок у просування цієї концепції на міжнародному рівні. Головна ідея полягає в забезпеченні балансу між поколіннями. На Саміті ООН у Ріо-де-Жанейро 1992 року були визначені основи сталого розвитку, спрямовані на задоволення потреб сучасного покоління без загрози здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Потім ця концепція була схвалена учасниками конференції зі сталого розвитку («Ріо +20»), яка проходила в Ріо-де-Жанейро в 2012 році. Тому ми можемо стверджувати, що положення, прийняті на конференціях ООН, приводять в дію концептуальні зміни в розумінні довгострокового сталого розвитку, які впливають на економічне, екологічне та соціальне становище кожної країни і повинні чітко контролюватися державою.

Місцеве самоврядування, соціально відповідальні підприємства та громадськість. Таким чином, міжнародне співтовариство визначило три основоположних обов'язкових елемента сталого розвитку: економічне зростання, соціальний прогрес і охорона навколишнього середовища.

Сталий розвиток можна розуміти у трьох формах:

- (1) Як процес (баланс взаємопов'язаних елементів, особливо в економічній, соціальній та екологічній триєдності);
- (2) Як модель (оптимальна економіка з точки зору наявних умов та обмеженості ресурсів);
- (3) як керована стратегічна мета (парадигма соціального прогресу).

На думку вчених, в державному управлінні існує регламентований процес гармонізації соціальних, економічних і екологічних компонентів продуктивних

сил, метою якого є використання, збереження і поступове відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей і досягнення високої якості життя людей.

У вересні 2015 року в Нью-Йорку відбулася 70-та сесія Генеральної Асамблеї ООН на найвищому рівні зі сталого розвитку. Підсумковий документ саміту «перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» включає 17 цілей в області сталого розвитку і 169 цільових показників. У 2019 році президент України своїм указом підтримав реалізацію цілей сталого розвитку та результати їх адаптації з урахуванням специфічних особливостей розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [19].

У грудні 2020 року Кабінет Міністрів України вніс зміни до нормативних актів, які відтепер передбачають, що необхідність досягнення Цілей сталого розвитку має враховуватися при плануванні та реалізації державної політики України. Саме тому Цілі сталого розвитку були встановлені на національному рівні в якості орієнтира для розробки програмних і майбутніх документів. Коли Україна, як і інші держави – члени ООН, приєдналася до глобального процесу досягнення Цілей сталого розвитку [19].

Україна почала інклюзивний процес для досягнення цих цілей. Кожна глобальна мета розглядалася з урахуванням особливостей національного розвитку, в результаті чого була створена національна система з 86 завдань. Ці національні цілі в галузі розвитку, показники для моніторингу їх реалізації та завдання щодо їх досягнення до 2030 року були відображені в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Фактично, ця система є основою для подальшого національного нагляду. У 2019 році Кабінет Міністрів України затвердив перелік показників для збору даних про моніторинг та розкриття інформації про реалізацію ЦУР та для координації розробки метаданих для показників. Таким чином, вона почала вимірювати соціальний сталий розвиток в цілому і вдосконалювати систему національної статистики. У липні 2020 року на політичному форумі високого рівня зі сталого розвитку, що проходив під

егідою економічної і Соціальної Ради ООН, Україна представила світовій спільноті перший добровільний Національний звіт про досягнення Цілей сталого розвитку. У 2021 році Україна запровадила постійний моніторинг показників для досягнення Цілей сталого розвитку [19].

Сталий розвиток має бути ініційований і підтриманий на рівні територіальної громади, що означає його реалізацію знизу вгору – від місцевої спільноти до національного та глобального рівня. Для того, щоб забезпечити сталий розвиток регіону, необхідно не лише оцінити його ресурси та узгодити економічні, соціальні та екологічні інтереси учасників місцевої політики розвитку, а й глибоко проаналізувати стан провідних секторів економіки цього регіону. У цьому контексті важливу роль відіграє спільний проект «Місцевий розвиток на основі місцевих громад» (MPG). Цей проект підтримує органи місцевого самоврядування та ініціативи, спрямовані на покращення життєвих умов сільських та міських жителів по всій країні. Особливу увагу в рамках проекту приділено реформуванню соціальної та муніципальної інфраструктури в таких пріоритетних сферах, як охорона здоров'я, екологія, управління водними ресурсами, поліпшення житлових умов, енергоефективність та місцевий економічний розвиток.

Спільний проект ЄС і ПРООН «Місцевий розвиток на основі місцевих громад» надає підтримку 26 містам-партнерам в інтеграції інноваційних технологій в міське життя і робить їх більш комфортними, доступними для всіх жителів. У рамках проекту місцеві громадські організації України спільно з місцевими органами влади та ПРООН впроваджуватимуть так звані багатоквартирні будинки. Проект продовжить підтримувати традиційні напрямки, зокрема, енергоефективність у сільській місцевості, охорону здоров'я, охорону навколишнього середовища та управління водними ресурсами, і привнесе новий елемент міського розвитку. У майбутньому MRG підтримуватиме розвиток невеликих фермерських господарств та несільськогосподарських підприємств у сільській місцевості. Проект підтримуватиме Уряд України у розробці принципів політики в галузі

децентралізації та ділитиметься інноваційними підходами та прогресивними практиками для муніципального управління та місцевого сталого розвитку через участь муніципалітетів у Центрі управління знаннями та навчання при 33х університетах у всіх регіонах України.

Сталий розвиток територіальних громад вимагає комплексного підходу, що поєднує економічні, соціальні та екологічні чинники. У контексті сучасних викликів, зокрема екологічної кризи та зростаючих соціальних потреб, стратегічне планування має враховувати наступні ключові аспекти, які наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

**Пропозиції щодо удосконалення соціально-економічного планування
сталого розвитку територіальних громад**

Вимір	Основні аспекти	Конкретні дії / заходи
Соціальний	- Підвищення якості життя населення	- Створення доступної інфраструктури та якісних соціальних послуг
	- Залучення громади до прийняття рішень	- Впровадження партисипативного планування (громадські слухання, опитування)
	- Підтримка вразливих категорій населення	- Соціальні програми для малозабезпечених, людей з інвалідністю, молоді тощо
Економічний	- Стимулювання місцевого підприємництва	- Надання грантів, створення бізнес-інкубаторів для підтримки підприємців
	- Ефективне використання ресурсів громади	- Розробка стратегій для управління ресурсами та інвестицій у «зелену економіку»
	- Створення нових робочих місць	- Заохочення інвесторів до розвитку місцевих підприємств, зелених технологій
Екологічний	- Охорона та відновлення навколишнього середовища	- Впровадження проєктів зі збереження зелених зон, ефективного управління відходами
	- Використання екологічно безпечних технологій	- Підтримка підприємств, які впроваджують екологічно чисті технології
	- Раціональне використання природних ресурсів	- Освіта та просвітницькі програми щодо енергозбереження, водокористування тощо
Інтеграція та синергія	- Спільна співпраця влади, громади та бізнесу	- Створення платформ для діалогу (форуми, робочі групи, воркшопи)
	- Інноваційне планування та моніторинг	- Впровадження систем оцінки впливу соціальних та екологічних рішень на розвиток громади

Джерело: сформовано автором.

Сталий розвиток на місцевому рівні вимагає, перш за все, вжиття заходів щодо поліпшення умов життя соціально вразливих груп населення – малозабезпечених і багатодітних сімей, інвалідів, сиріт, несупроводжуваних дітей, внутрішньо-переселених осіб, постраждалих від сучасної війни. Задоволення житлових потреб громадян із середнім рівнем доходу буде досягнуто за рахунок прискорення житлового будівництва, спрощення та здешевлення процедур надання земельних ділянок під забудову, надання кредитного фінансування для будівництва або купівлі житла, а також державної підтримки відповідних кредитних програм [37].

Як середовище, що сприяє сталому розвитку міст, селищ та муніципалітетів, необхідно приділяти особливу увагу адміністративно-затвердженим стратегічним планам розвитку, відповідно до принципів генерального планування, тобто для всіх мешканців, включаючи інвалідів, дітей, людей похилого віку тощо. Це вимагає партнерства, згуртованості та залучення місцевих органів влади, місцевого самоврядування, НУО та бізнесу. Стратегії місцевого розвитку повинні розроблятися відповідно до принципів прозорості, інклюзивності та наукової компетентності, а в рамках реалізації будуть впроваджені показники подальшої діяльності та громадського моніторингу. Що стосується сталого розвитку, то даються рекомендації про те, як досягти цієї мети [37].

Це, перш за все, створення умов і забезпечення доступу до адекватного, безпечного і недорогого житла і основних життєвих послуг; розвиток надійної, безпечної і зручної транспортної та іншої інфраструктури (відповідно до принципів загального планування, тобто для інвалідів, жінок з дітьми, літніх людей і т.д.); розвиток населених пунктів і територій, виключно на основі комплексного і сталого планування (на основі територіальних планів).

3.2. Роль громадянського суспільства та приватного сектора в процесах планування сталого розвитку

Одним з елементів управління, який став найбільш близьким до громадян – є місцеве самоврядування. Ключем до соціально-економічного розвитку всіх регіонів, включаючи сільські райони, є повне і ефективне місцеве самоврядування за умови, що воно отримує достатні повноваження і ресурси. Іншими словами, управління своєю територією покладається на жителів цієї території, які мають право самостійно приймати рішення та управляти процесами. Виборні ж органи повинні нести відповідальність як перед спільнотою, так і перед державою за досягнуті результати і витрачені гроші [38].

Некомерційні організації є невід'ємною частиною громадянського суспільства (НУО), які створюються на добровільній основі для забезпечення відповідних соціально-економічних потреби населення і не ставлять перед собою мети отримання прибутку від своєї роботи. Активна участь громадян у суспільному житті, в прийнятті та реалізації рішень, підтримка громадянської ініціативи – є необхідною умовою і показником сталого розвитку суспільства [38].

Основним завданням місцевого самоврядування є створення ефективних органів громадськості, які здатні самостійно управляти своєю територією, приймати рішення з актуальних питань та планувати стратегічний розвиток населеного пункту. Це відбувається в межах конкретної територіальної громади. Іншими словами, коли села віддаляються від міст і районів, а також від соціально-психологічних умов життя сільського населення (традиційна праця, відповідні умови життя, спільні цінності щодо сільськогосподарського сектору). Вищим органом місцевого самоврядування є територіальна громада даного населеного пункту, тобто жителі, що проживають на території муніципалітету або незалежного адміністративного регіону. Муніципальні права є досить широкими, однак значну частину роботи виконують органи місцевого самоврядування, зокрема муніципальні ради, їх виконавчі органи, а також районні та обласні ради. Вони мають найбільший вплив на функціонування муніципалітетів.

Одним із позитивних кроків в контексті зворотнього зв'язку з громадянами, є оприлюднення проєкту змін до Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2027 року та Звіту про його стратегічну екологічну оцінку [39].

Відповідно до статті 12 Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», громадське обговорення проєкту змін до стратегії розвитку Житомирської області до 2027 року (далі – «стратегія») та Звіту про стратегічну екологічну оцінку розпочалося з публікації на офіційному сайті Житомирської обласної військової адміністрації. До 12 січня 2025 року будуть прийматися пропозиції, щодо внесення змін до стратегії, які були розроблені відповідно до пункту 3 Постанови Ради Міністрів України від 13.08.2024 № 940 «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки», відповідно до Законів України «Про місцеве самоврядування», «Про систему правосуддя воєнного часу», «стратегічна екологічна оцінка» та постанова Кабінету Міністрів України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 04.08.2023. № 816 деякі питання, що стосуються розробки стратегій регіонального розвитку та планів дій щодо їх реалізації, а також моніторингу реалізації цих стратегій та планів дій (зі змінами та доповненнями) [39].

Стратегія включає в себе основні завдання і заходи щодо залучення ефективної і конкурентоспроможної регіональної економіки і всіх резервів розвитку людського капіталу – найважливішого елемента регіонального розвитку, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки регіону. Основні цілі та заходи стратегії промислового розвитку (напрями діяльності) під час її реалізації, в тому числі реалізовані відповідно до Закону України «Про оцінку впливу на навколишнє середовище» до прийняття рішення про реалізацію запланованих заходів. Вони повинні пройти процедуру оцінки впливу на навколишнє середовище. Крім того, стратегія включає цілі економічного і соціального розвитку регіону в період реалізації, які, відповідно до Закону України «Про оцінку впливу на навколишнє середовище», можуть бути предметом оцінки впливу на

навколишнє середовище до прийняття рішення про реалізацію запланованих заходів, зокрема, в наступних областях сфери діяльності: сільське господарство, промисловість, лісівництво, агропромисловий комплекс, будівництво, транспорт і автотранспорт, житлово-комунальне господарство, туризм, утилізація відходів, безпека людини, охорона навколишнього середовища та інші. Беручи до уваги результати стратегічного аналізу, оцінку поточних вигод, потенційних ризиків і недоліків, в стратегії сформульована найважливіша ідея стратегічного розвитку-стратегічне бачення, а саме: Житомирська область – це регіон з економікою, що динамічно розвивається, заснованої на використанні інновацій, конкурентних переваг та існуючих можливостей, комфортному веденні бізнесу, привабливих інвестиціях, благополучного і безпечного життя, стабільному підвищенні якості життя і високому людському потенціалі [39].

Місією стратегії Житомирської області – є досягнення високої якості життя та людського капіталу шляхом зміцнення конкурентоспроможності економіки та створення комфортних і безпечних умов життя в регіональних громадах. З метою централізації діяльності підрозділів регіонального розвитку, розробки та реалізації найбільш ефективних програм і проектів регіонального розвитку з метою реалізації стратегічного бачення регіонального розвитку в стратегії визначено три стратегічні цілі. Для досягнення кожної з них вони формулюють оперативні цілі та орієнтири, які стануть основними векторами, що визначають конкретні дії на кожному етапі реалізації стратегії з 2021 по 2027 рік [40].

Громадськість в межах строку громадського обговорення має право подати зауваження та пропозиції до проекту змін до Стратегії та Звіту про його стратегічну екологічну оцінку. Зауваження і пропозиції до проекту змін до Стратегії та Звіту про його стратегічну екологічну оцінку подаються в письмовій формі Департаменту агропромислового розвитку та економічної політики Житомирської обласної військової адміністрації (м. Житомир,

вул. Мала Бердичівська, 25) та в електронному вигляді (електронна адреса: analytical@aprdep.zht.gov.ua) [40].

Одержані протягом встановленого строку зауваження та пропозиції підлягають обов'язковому розгляду, за результатами якого вони враховуються або вмотивовано відхиляються.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Великомасштабне вторгнення Росії в Україну та введення надзвичайного стану призвели до певних обмежень для громадян, як у контексті їх участі в громадських справах, так і доступу до публічної інформації. Це, передусім, зумовлено питаннями безпеки, адже ворог намагається використовувати будь-яку інформацію (у тому числі публічну) як зброю проти нас. В умовах воєнного стану інформація про діяльність місцевих органів влади або їх представників, а також робота місцевих комітетів і рад, часто не розкривається завчасно і може проводитися за зачиненими дверима.

Електронні урядові записи, зокрема ті, що стосуються земельних та територіальних документів, можуть бути заблоковані для доступу громадян. Окрім того, деякі місцеві органи влади тимчасово призупинили підготовку пропозицій щодо державного бюджету та бюджетних проектів, участь у яких була відкладена. Це регулюється Постановою Кабінету Міністрів України про легалізацію безкоштовного розпорядження місцевими коштами для боротьби з російською агресією, оскільки бюджет, виділений на місцеві ініціативи, перерозподіляється на військові потреби.

Ці зміни зумовлені специфікою бюджетного процесу під час воєнного стану та обмеженими фінансовими ресурсами. Вони змінюють відносини між урядом та муніципалітетами, що є результатом реформи децентралізації, і обмежують здатність громадян впливати на місцеву владу, що має негативний вплив на стійкість регіонів.

ВИСНОВКИ

Відомо, що процеси децентралізації в сучасній Україні дозволяють створити механізми розвитку інституту місцевого самоврядування, основним напрямком діяльності якого є територіальні громади. Вона ж, як термінологічний термін стала широко відомою не тільки в теоретичній області, але і в сфері практичного застосування. Зокрема, ця тенденція спостерігається в останні роки, оскільки в Україні активно розвивалася реалізація децентралізації, а саме було пройдено два етапи реформи, та адміністративної реформи. Саме тому сталий розвиток територіальних громад особливо важливий у контексті децентралізації державної влади в Україні.

Основна мета переходу до сталого розвитку територіальних громад полягає в створенні суспільства, яке задовольняє потреби сучасного покоління без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Це суспільство повинно забезпечувати кожному можливість для вільного розвитку, життя в стабільному середовищі та гармонійного взаємодії з навколишнім світом. Розробка стратегії сталого розвитку вимагає ідентифікації потенційних проблем, які можуть заважати досягненню цілей сталого розвитку, а також завчасної оцінки можливих екологічних, соціальних і економічних ризиків. Процес державного регулювання сталого розвитку дозволяє послідовно впроваджувати управлінські, економічні, організаційні та фінансові механізми, які є частиною політики соціального сталого розвитку. Уряд і розроблена ним політична стратегія визначають умови ведення бізнесу з урахуванням поточних умов, використовуючи ресурсні, соціально-економічні процеси, перспективи розвитку країни та інтереси всіх членів суспільства. Концепція сталого розвитку виникла в результаті інтеграції трьох структурних підсистем: економіки, суспільства та екології.

Сталий розвиток територіальних громад – є складним завданням і може бути досягнутий за таких умов: макроекономічна стабільність і зростання валового внутрішнього продукту, економічне зростання в сільському

господарстві, розвиток несільськогосподарських робочих місць в сільській місцевості, досягнення соціально рівних доходів і соціальних умов в муніципалітеті, поліпшення доступу до ринків логістики, інформації, кредитами.

Беручи до уваги вищезазначені виклики та фактори, що визначають умови та можливості для розвитку територіальних громад, робиться висновок, що перетворення цих територій на модель сталого розвитку, слід вважати необхідним для розвитку цивілізованої демократичної держави. Поліпшивши податкову, фінансову, економічну функції держави, можна буде вирішити проблеми місцевого самоврядування в розвитку територіальних громад. Економічне та соціальне благополуччя має бути пріоритетом розвитку держави, а сталий розвиток, вирішення соціальних проблем жителів територіальних громад, є однією з основних передумов безконфліктного демократичного розвитку суспільства.

Для вдосконалення планування сталого розвитку територіальних громад необхідно запровадити комплексний підхід, що враховує екологічні, соціальні та економічні аспекти. Рекомендується активізувати участь громадськості в процесах прийняття рішень, сприяти партнерству між владою, бізнесом і громадянським суспільством, а також використовувати сучасні інструменти моніторингу та оцінки ефективності планування. Важливим є впровадження інноваційних технологій та підвищення кваліфікації фахівців для досягнення балансу між розвитком і збереженням ресурсів.

Громадянське суспільство та приватний сектор мають ключову роль у плануванні сталого розвитку сектору територіальних громад. Громадські організації забезпечують активну участь населення, сприяють прозорості рішень та контролюють їх виконання, тоді як приватний сектор є джерелом інвестицій, інновацій та економічного зростання. Співпраця двох цих секторів дозволяє ефективно поєднувати соціальні, екологічні та економічні переваги, що є основою для успішного та гармонійного розвитку громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаєв В. М., ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л., ГОДЛЕВСЬКИЙ М. Д. Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону: концептуальні основи та методологія. Х.: НТУ «ХПІ», 2008. 316 с.
2. Благун І.С. Сисак Л.І., Солтисік О.О. Моделювання сталого розвитку регіону. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. 2006. 166 с.
3. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2007. 496 с.
4. Герасимчук З.В. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та методики). Львів, 2001. 522 с.
5. Кузьменко В.В. Економічна безпека та сталий розвиток: регіональний аспект. Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. 145 с.
6. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія. К.: Видавництво КНТЕУ, 2003. 365 с.
7. Невелєв О.М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. К., 2002. 128 с.
8. Павліха Н.В. Організаційно-інституційні засади сталого просторового розвитку регіону: теорія, методологія, механізми. Л., 2007. 490 с.
9. Геєць В. М., Александрова В. П., Артьомова Т. І., Бажал Ю. М., Барановський О. І. Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку. Київ : Інститут економічного прогнозування НАН України; Фенікс. 2003. 1008 с.
10. Андросчук Г. О., Жиляєв І. Б., Чижевський Б. Г., Шевченко М. М. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Київ : Парламентське вид-во. 2009. 632 с.

11. Ороховська Л. А. Глобалізація та глобалізм: соціально-філософський аспект. Вісн. Нац. авіац. ун-ту. 2009. № 2. С. 75–80.
12. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
13. Європейська хартія місцевого самоврядування: Хартія від 15. 10.1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
14. Євдокімов О. В. Проблеми розвитку відокремлених територіальних громад. Бізнес Інформ. 2018. № 5. С. 100–104.
15. Тимечко І. Р. Узагальнення підходів щодо сутності територіальної громади України. Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2017. № 1 (7). С. 154–160.
16. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
17. План заходів на 2024-2027 роки з реалізації стратегії розвитку житомирської області на період до 2027 року https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Proyekt_Planu_zahodiv_2024_2027_roky_z_realizatsiyi_Strategiyi_rozvytku.pdf?utm_source=c
18. Програма соціально-економічного і культурного розвитку Житомирської міської територіальної громади на 2023 рік https://zt-rada.gov.ua/?pages=16283&utm_source=chatgpt.com
19. Звіт про стратегічну екологічну оцінку проекту програми економічного та соціального розвитку житомирської області на 2021 рік <https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Zvit-pro-SEO-Programy-ekonomichnogo-i-sotsialnogo-rozvytku-ZHytomyrskoyi-oblasti-na-2021>
20. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. №333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
21. Вергун А. М., Тарасенко І. О. Концепція сталого розвитку в умовах глобалізації. Вісник КНУТД. 2014. № 2 (76). С. 207–218.

22. Ілляшенко К. В. Сталий розвиток міста як результат соціального партнерства держави, бізнесу та громади. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 6, т. 3. С. 238–242.

23. Europe 2020 targets. URL: http://ec.europa.eu/atoz_en.htm Eurostat. The 5 targets for the EU in 2020. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators UNDP.

24. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/library/sustainabledevelopmentreport/the-2030-agenda-for-sustainabledevelopment.html>

25. Бистряков І. К. Сталий розвиток України: постмодернізм, простір, методологія управління. Вісник НАН України. 2012. № 7. С. 47–53.

26. Біла С. О., Сирохман Д. А. Європейський Союз: основи сталого розвитку. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренд, досвід. 2015. Вип. 22. С. 114–121.

27. Білорус О. Г. Проблеми теорії і політичної економії системи глобалізму і глобального простору. Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. 2012. № 1. URL: <http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/4693>

28. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз). Київ, 2007. 680 с.

29. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління : 25.00.02. Київ, 2009. 39 с.

30. Європейська комісія про перспективи розвитку: Європа 2020. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/tools/monitoring/annual_growth_survey_2011/index_en.htm

31. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року: Додаток до рішення обласної ради від 18.12.2019 № 1722 зі змінами від 24.12.2020 № 16. URL: <https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/ONOVLENA-ZATVERDZHENA-Strategiya-do-2027-roku.pdf>

32. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року: презентація. URL: <http://surl.li/gozsnn>
33. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (проект). URL: <https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2030-roku.pdf>
34. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року: проєкт 2017. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf
35. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2016/11/Strategy_Sustainable_Development_UA.pdf
36. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року: Версія 3.0. URL: https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2016/11/Strategy_Sustainable_Development_UA.pdf
37. Телендій А. А. Поняття, сутність та цілі стратегічного планування регіонального розвитку: теоретичний аналіз. *Держава та регіони*. 2022. № 3 (77). URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/20.pdf
38. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. Львів, 2018. 157 с.
39. Феленчак, Ю. Б. Децентралізація як елемент політики сталого розвитку держави. *Академічні візії*. 2024. №26. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1380>
40. Цимбалюк І. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 500с
41. Цілі сталого розвитку та Україна: Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>